

AQRAR SAHƏDƏ ELMİ NƏTİCƏLƏRİN TƏTBİQİ VƏ PROBLEMİN HƏLLİNƏ YENİ YANAŞMA METODLARI

E.M.KOSAYEV,

Azərbaycan Aqrar Elm Mərkəzi

Z.A.MƏMMƏDOV, A.A.CAHANGİROV, M.X.EHTİBAROV

Azərbaycan ET Əkinçilik İnstitutu

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin əksəriyyətində kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı sahəsində son 50 ildə əldə olunmuş dinamik yüksəlişi fermerlər arasında yeni texnologiyaların və hazır elmi nəticələrin yayılmasının əsas mexanizmi olan tətbiqin səmərəliliyinin artırılması ilə izah edirlər. Həqiqətən də tətbiqi nəzərdə tutulmayan elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasını "baş qarışdırmaq üçün görülən işə", tədqiqat işləri aparılmadan həyata keçirilməsi planlaşdırılan tətbiqi işə "ağılsızlığa və ya düşüncəsizliyə" bənzətmək olar.

"Tətbiq" termini - təlim prosesi mənasını verir və buna görə də onu "tətbiq metodlarının öyrədilməsi" kimi qəbul etmək daha düzgün olardı. Aqrar sahədə tətbiq kənd yerlərində yaşayan və kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələrində fəaliyyət göstərən əhaliyə göstərilən və təhsilə aid olan bir xidmət növüdür. Dünyanın müxtəlif ölkələrində və müxtəlif dövrlərdə kənd təsərrüfatı sahəsində tətbiq və yayımın bir xidmət sahəsi kimi təşəkkül tapması zərurəti bir sıra səbəblərlə izah olunur ki, bunlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- aparılmış elmi araşdırmalar nəticəsində əldə edilmiş yeni məlumatların, nəticələrin, qabaqcıl təcrübənin və ya texnologiyaların fermerlərə ötürülməsi;

- kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan mütəxəssislərin, kənd yerlərində yaşayan əhəlinin və o cümlədən fermerlərin bu sahədəki bilik səviyyəsinin artırılmasında əldə edilmiş elmi nəticələrdən istifadə edilməsi;

- əldə edilmiş yeni nəticələrin, hazır texnologiyaların sonrakı mərhələlərdə təkmilləşdirilməsində, yeni onların torpaq-iqlim bölgələrinin xüsusiyyətlərinə müvafiq olaraq yerli şəraitə uyğunlaşdırmaqla daha da genişləndirilməsində təlim kursları keçmiş mütəxəssislərin imkanlarından və ya bu nəticələrin yayılmasında fəal təbliğatçılar kimi onların xidmətlərindən istifadə edilməsi;

- yeni məlumatların və qabaqcıl təcrübənin fermerlər arasında yayılmasına köməklik göstərən müvafiq mərkəzi idarəetmə strukturunun olmaması;

- tətbiq və yayım sahəsində nəzərdə tutulan işləri yerinə yetirmək üçün tətbiq xidməti mütəxəssislərinə rəsmi mandatın verilməməsi.

Müşahidələr göstərir ki, kənd təsərrüfatı sahəsində elmi nəticələrin səmərəli tətbiqi müsbət dəyişikliklərə doğru yönəldilən əsas hərəkətverici bir qüvvədir. Bütün dünya dövlətlərində tətbiq və yayım özünün ilk mərhələlərində əkin sahələrinin genişləndirilməsinə və ərzaq məqsədləri üçün becərilən kənd təsərrüfatı bitki-

lərinin məhsuldarlığının artırılmasına istiqamətləndirildisə, hazırki dövrdə tətbiq və yayımın qarşısında duran əsas məqsəd milyonlarla fermerlərin, onların ailə üzvlərinin, ümumilikdə kənd əhalisinin həyat səviyyəsinin təmin olunması və istehsalın ekoloji təmiz mühitdə həyata keçirilməsi nəticəsində ekoloji cəhətdən yararlı kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları istehsalına nail olmaqdır. Tətbiq prosesinin həyata keçirilməsində vahid sahədən məhsuldarlığın artırılması hələ də əsas prioritet kimi qalmaqdadır. Ancaq unutmaz lazımdır ki, elmi nəticələrin fermer təsərrüfatlarında tətbiqi daha çox kənd əhalisinin həyat şəraitinin və güzəranının yaxşılaşdırılmasına xidmət etməlidir. Hazırda kasıb əhəlinin həyat səviyyəsinin təmin olunması kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılması qədər əhəmiyyətli bir məsələdir. Çünki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) İnkişaf Proqramının apardığı hesablamalara görə dünya əhalisinin az təminatlı təbəqəsinin 70%-i kənd yerlərində yaşayanlardır ki, onların da əsas gəlirləri istehsal etdikləri kənd təsərrüfatı məhsullarının satışından formalaşdığından onlar məhsul istehsalından asılı vəziyyətdədirlər. Odur ki, kənd təsərrüfatında tətbiqə sadəcə yeni elmi nəticələrin fermer təsərrüfatlarında yayılması və məhsuldarlığın artırılması kimi deyil, ona həm də əhəlinin kasıb təbəqələrinin həyat səviyyəsinin təmin olunmasına yaxınlaşma metodu kimi baxılmalıdır.

Fermerlərin imkanlarının iqtisadi baxımdan yaxşılaşdırılması müasir tətbiq xidmətinin əsas strateji istiqaməti olmalıdır. Bu baxımdan kənd təsərrüfatının inkişafını müəyyənləşdirən sistem üç əsas komponentlə təmsil olunmalıdır. Bunlar aşağıdakılardır:

- elmi - tədqiqat institutlarında əldə edilmiş elmi nəticələr, yeni texnologiyalar, həmçinin dünya ölkələrinin qabaqcıl təcrübələrinin nəticələri;

- tətbiq sistemləri;

- kənd təsərrüfatı istehsalının genişləndirilməsi və aqrar sahədə məhsuldarlığın artırılmasında, məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında yeni metod və texnologiyalardan istifadə etməli olan fermerlər.

Burada texnologiya fermerlərin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsində və gəlirlərinin artırılmasında ancaq bir vasitə rolunu oynasa da, göstərilən komponentlərin hər üçü kənd təsərrüfatı sahələrinin dinamik inkişafında zəruri amillərdir. Dünya ölkələrinin qabaqcıl təcrübəsindən götürülmüş yaxşı nəticələrdən daha səmərəli istifadə edilməsi üçün bu komponentlər birgə və

ahəngdar işləməlidirlər. Odur ki, ümumi məqsədə nail olmaq, yeni fermerlərin və kəsb əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə səbəb olan yeni texnologiyalar və elmi nəticələrlə fermerləri təmin etmək üçün elmin və tətbiq xidmətinin birgə işləmələrinin əhəmiyyəti tamamilə aydındır. Belə bir sistem və ya mexanizm yeni texnologiyaların fermerə ötürülməsi prosesində həm də bir növ məsul bir qurum funksiyasını yerinə yetirir. Yaxın keçmişimizdə elmi-tədqiqat institutlarında çalışan alim və mütəxəssislər məsul icraçıları olduqları və mərkəzi idarəetmə orqanı tərəfindən planlaşdırılan tədqiqat mövzuları üzrə təcrübələr qoymaq və ilin sonunda hesabatlar yazmaqla öz vəzifələrini yerinə yetirmiş hesab edirdilər və heç təəvvür edə bilməzdilər ki, bir vaxtlar onlar tərəfindən işlənilib hazırlanmış texnologiyaların və əldə edilmiş nəticələrin fermer təsərrüfatlarında nümayiş etdirilməsində alimlər də bilavasitə iştirak etməlidirlər. Hazırki yeni iqtisadi münasibətlər şəraitində isə elmi işçilər fermerlərin ehtiyaclarına və tələblərinə əsaslanan yeni elmi araşdırmalarla məşğul olmaqla fermerlərin tarlalarında nümayiş və sərgi səpinləri aparmaq vasitəsilə yeni texnologiyaların və qabaqcıl təcrübənin fermerlərə ötürülməsində köməklik göstərməklə iştirak etməlidirlər. Tətbiq üzrə mütəxəssislər isə öz növbəsində fermerlərlə qurduqları işbirliyi əsasında onların təklifləri nəzərə alınmaqla elmi işçilər qarşısında tədqiqat işləri üçün daha maraqlı problemlər qoymaqla elmi işçi ilə fermer arasında daha sıx əməkdaşlıq əlaqəsi yaratmalıdır. Beləliklə, dünyanın inkişaf etməkdə olan ölkələrində son illərdə olduğu kimi, bizdə də elmi işçi və mütəxəssislərlə tətbiq və yayım xidməti işçiləri arasındakı uçurum birdəfəlik götürülməlidir. Alimlər tətbiq xidmətinin əsaslarını, texnologiyaların fermerlərə səmərəli şəkildə ötürülməsi üçün mövcud olan tətbiq və yayım metodlarını, həmçinin fermerlərlə davranışın əsaslarını öyrənməklə onlar yeni texnologiyaların tətbiqi və yayılması, hətta fermerlərin ehtiyaclarının qiymətləndirilməsi sahəsində öz funksiyalarını daha səmərəli yerinə yetirə bilərlər. Belə əməkdaşlıq bu günün tələbidir və reallıq da bundan ibarətdir.

Beləliklə, aqrar sahədə tətbiq işlərini səmərəli şəkildə təşkil etmək üçün ilk növbədə fermerlərin özlərini, həmçinin tədqiqatçıları tətbiq və yayım işlərinə hazırlamaq lazımdır. Belə ki, xeyli zəhmət və dövlət vəsaiti hesabına əldə edilmiş yeni texnologiyaları və elmi nəticələri fermer təsərrüfatı şəraitində tətbiq etmək üçün fermerlərlə təlimlər keçməklə onların yeni texnologiyalara və qabaqcıl təcrübələrin nəticələrinə olan münasibətlərini dəyişdirməklə inandırmaq əsas məqsəd olmalıdır. Belə təlimlər formal xarakter daşımamalı və kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələrində birbaşa və ya dolayısı ilə çalışan fermerlər və onların ailə üzvlərini əhatə et-

məlidir. Təlimlər məktəb dərsləri kimi deyil, qeyri formal olmalı, dərs prosesi deyil, fermerlərə göstərilən bir xidmətə oxşamalıdır. Bir çox ölkələrdə tətbiq metodlarının öyrədilməsinə dair təlimlər özünün prinsipləri, çalışmaları, fəlsəfəsi və s. olan tam həcmli müstəqil bir fənn kimi formalaşmışdır. Bu fənn kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi naminə çalışan hər bir tətbiq və yayım mütəxəssisi tərəfindən yeni metodlar və texnologiyalar tətbiq etmək marağında olan fermerlərə tam paket halında aydın və səlis şəkildə çatdırılmalıdır. Təlimlərin səmərəli keçirilməsinin əsas məqsədi isə fermerin dünya görüşünün artırılmasıdır. Müşahidələr göstərir ki, bizim ölkəmizdə də kənd yerlərində yaşayan əhalinin əsas gəlir mənbəyi onların istehsal etdikləri məhsullar olmaqla əhalinin bu təbəqəsinin həyat səviyyəsi istehsal olunan məhsulun miqdarından və keyfiyyətindən, nəticə etibarilə isə bazardan birbaşa asılıdır. Bəzən fermerlər ənənəvi sortları, metodları və texnologiyaları tətbiq etməklə istehsalla məşğul olduqlarından, istehsal etdikləri məhsul da bazarın və alıcının müasir tələblərinə cavab vermədiyindən onlar öz məhsullarını yüksək qiymətə sata bilmirlər. Nəticə etibarilə isə onların gəlirləri ya az olur, bəzən isə heç olmur. Fikrimizi sadə bir misalla izah edək. Belə ki, yüksək keyfiyyətli makaron və ya spaqetti istehsal etmək istəyən hər hansı bir istehsal müəssisəsi özünün yüksək texnoloji keyfiyyət göstəriciləri ilə səciyyələnən bərk buğda sortu axtarır. Azərbaycanda ənənəvi olaraq bərk buğda sortlarının becərilməsi təcrübəsinin olduğunu nəzərə alsaq bu firma üçün xammal tədarük etməyin o qədər də çətin olmayacağını düşünmək olar. Ancaq müşahidələr göstərir ki, ölkədə becərilən bərk buğda sortlarından heç biri öz texnoloji göstəricilərinə görə makaron və ya spaqetti istehsalına yaramır.

Nəticədə iş adamı xammal kimi unu idxal etdiyindən yerli fermerlər bu bazarı itirirlər. Bu o demək deyil ki, respublikada yüksək keyfiyyətli bərk buğda sortları yoxdur. Belə sortlar kifayət qədər olsa da, fermerlərin bu sortların mövcudluğundan və onların becərilməsində tətbiq edilən texnoloji paketdən sadəcə xəbərləri yoxdur. Odur ki, fermerlərin məlumatlandırılması, yeni onlarla səmərəli təlimlərin keçirilməsi vasitəsilə yeni texnologiyaların, metodların və uğurlu təcrübənin kənd yerlərində yayılması zərurəti yaranır. Müxtəlif obyektiv və subyektiv səbəblərdən hələlik aqrar elm sahəsində əldə edilmiş nəticələri fermerlərə vaxtında çatdırmaq bir problem kimi öz həllini hələ də tapmamışdır. Aqrar Elm Mərkəzi və onun elmi-tədqiqat institutlarının mütəxəssisləri tərəfindən bu sahədə müəyyən işlərin görülməsinə başlansa da tətbiq və yayım sahəsində peşəkar mütəxəssislərin olmaması işin səmərəliliyinə az təsir göstərir.